

Radon

– regelverk og anbefalinger

Ingvild Engen Finne, seniorrådgiver, Statens strålevern
Oslo, 24.3.2015

Statens strålevern
Norwegian Radiation Protection Authority

www.nrpa.no

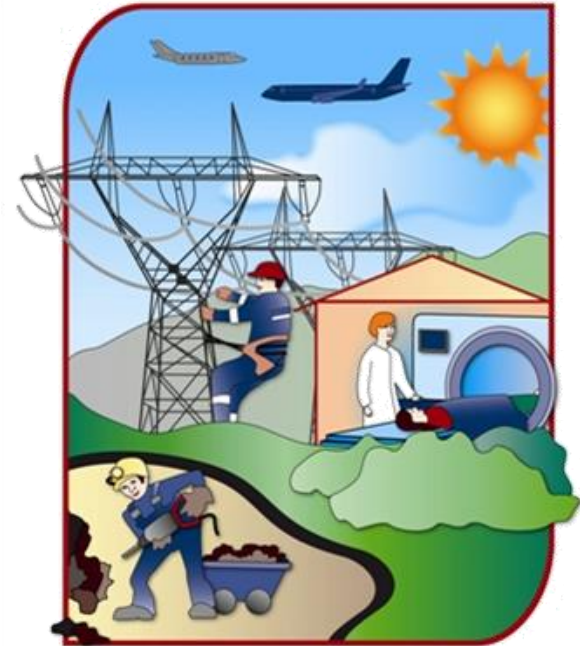
Kort om Statens strålevern

➤ Rolle

- Landets fagmyndighet på området strålevern og atomsikkerhet.
- Sorterer under Helse- og omsorgsdepartementet, men skal betjene alle departementer i spørsmål som angår stråling.

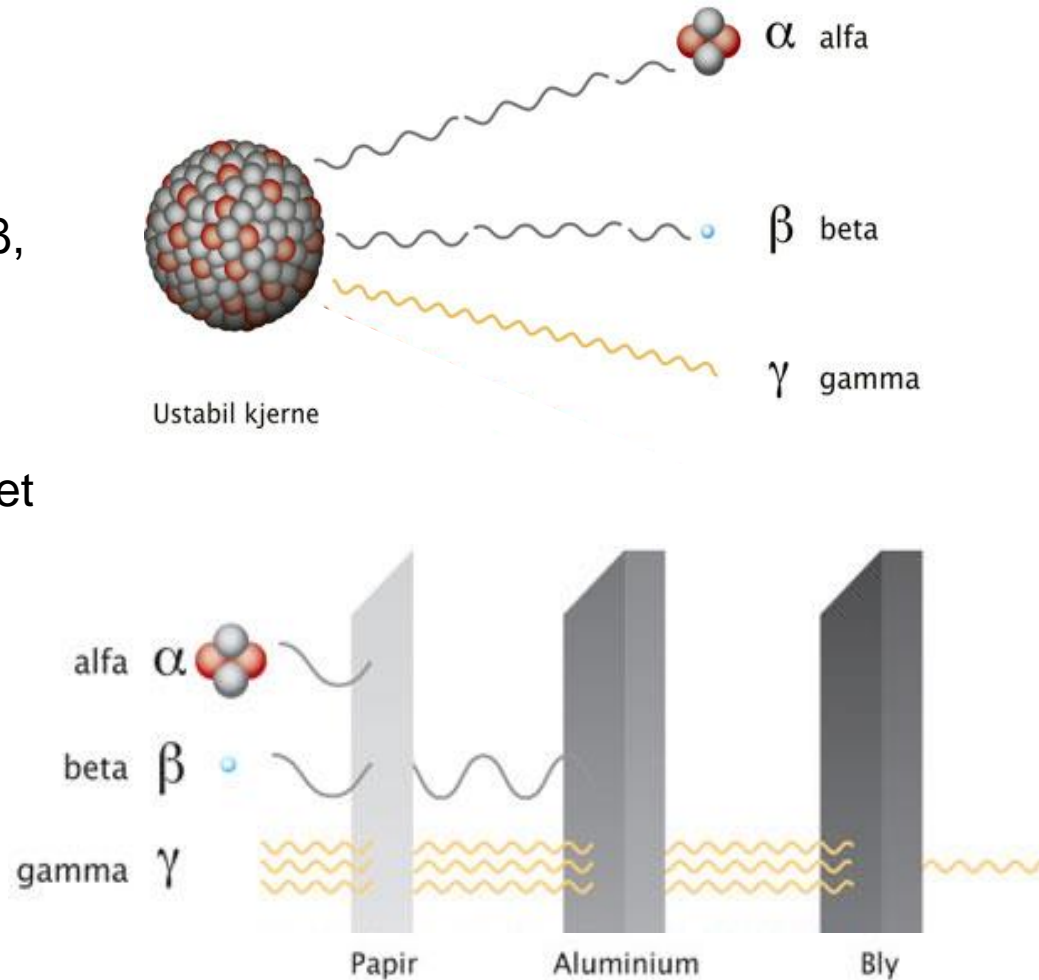
➤ Ansvarsområder

- Forvaltning og tilsyn av all bruk av strålekilder i medisin, industri og forskning, og med de to forskningsreaktorene i Norge.
- Overvåke naturlig og kunstig stråling i miljø og yrkesliv.
- Øke kunnskap om forekomst, risiko og effekt av stråling.
- Leder, har sekretariat og operasjonslokaler for den nasjonale atomulykkesberedskapen.
- Standardlaboratorium for måling av stråledose og radioaktivitet

Radioaktivitet

- En radioaktiv kilde består av atomer som er ustabile.
- Atomet sender ut stråling (α , β , γ) for å bli mer stabil.
- Når et atom har sendt ut stråling, omdannes atomet til et nytt atom – et nytt grunnstoff.

Radon

Uran sender ut stråling og omdannes til nytt grunnstoff.

Isotopene uran til radium: Faste stoffer, lang levetid.

Radon: Gass, kort levetid.

- Radon dannes og henfaller kontinuerlig i jordskorpen

Radondøtrene: Faste stoffer, kort levetid.

- Ved innånding vil radondøtrene kunne feste seg i lungene

	Isotop	$t_{1/2}$
	● Uran-238	4,47 milliarder år
α ↓	● Thorium-234	24,1 dager
β ↓	● Protactinium-234	1,17 min
β ↓	● Uran-234	245 000 år
α ↓	● Thorium-230	77 000 år
α ↓	● Radium-226	1600 år
α ↓	● Radon-222	3,82 dager
α ↓	● Polonium-218	3,05 min
β ↓	● Bly-214	26,8 min
β ↓	● Vismut-214	19,8 min
β ↓	● Polonium-214	0,164 millisekund
α ↓	● Bly-210	22,3 år
β ↓	● Vismut-210	5,01 dager
β ↓	● Polonium-210	138,4 dager
α ↓	● Bly-206	Stabil

Byggegrunn

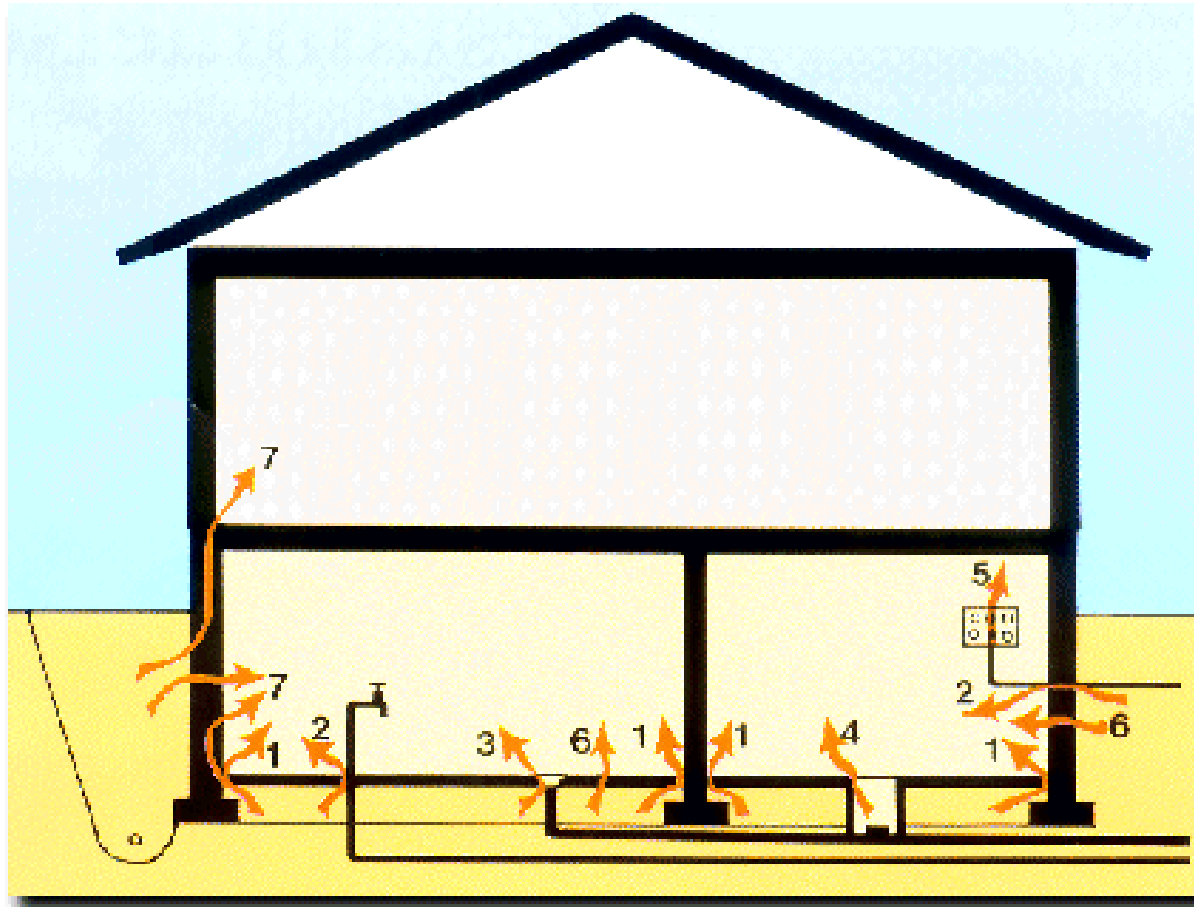
- konsentrasjonene av radon i jordluft er alltid høy. Det vil si at det alltid er potensiale for radonproblem

(vanlig med noen ti tusen,
men varierer fra 1000-1 mill Bq/m³)

- permeable løsmasser eller alunskifer kan gi ekstremt store problemer
- ”skorsteins - effekt”

Eksempler på inntrengningsveier for radon fra byggegrunnen

1. Krypskjøt mellom vegg og gulv
2. Utettheter rundt rørgjennomføringer
3. Utettheter rundt sluk
4. Utettheter rundt lensesjakter/ rensbrønn
5. Utettheter rundt rør for ledninger
6. Sprekker i grunnet f.eks. setningsskader.
7. Lekkasje gjennom utette bygningsmaterialer (bl.a. lettklinkerblokker).

Radonkilde - Bygningsmaterialer

- Fyllmasser under bygningen kan ha betydning.
- I Sverige er det problemer med hus bygget med blåbetong.
- Økt bruk av stein i interiørsammenheng
- Bruk av lettklinkerblokker:
Transport av radon i eller gjennom vegg.

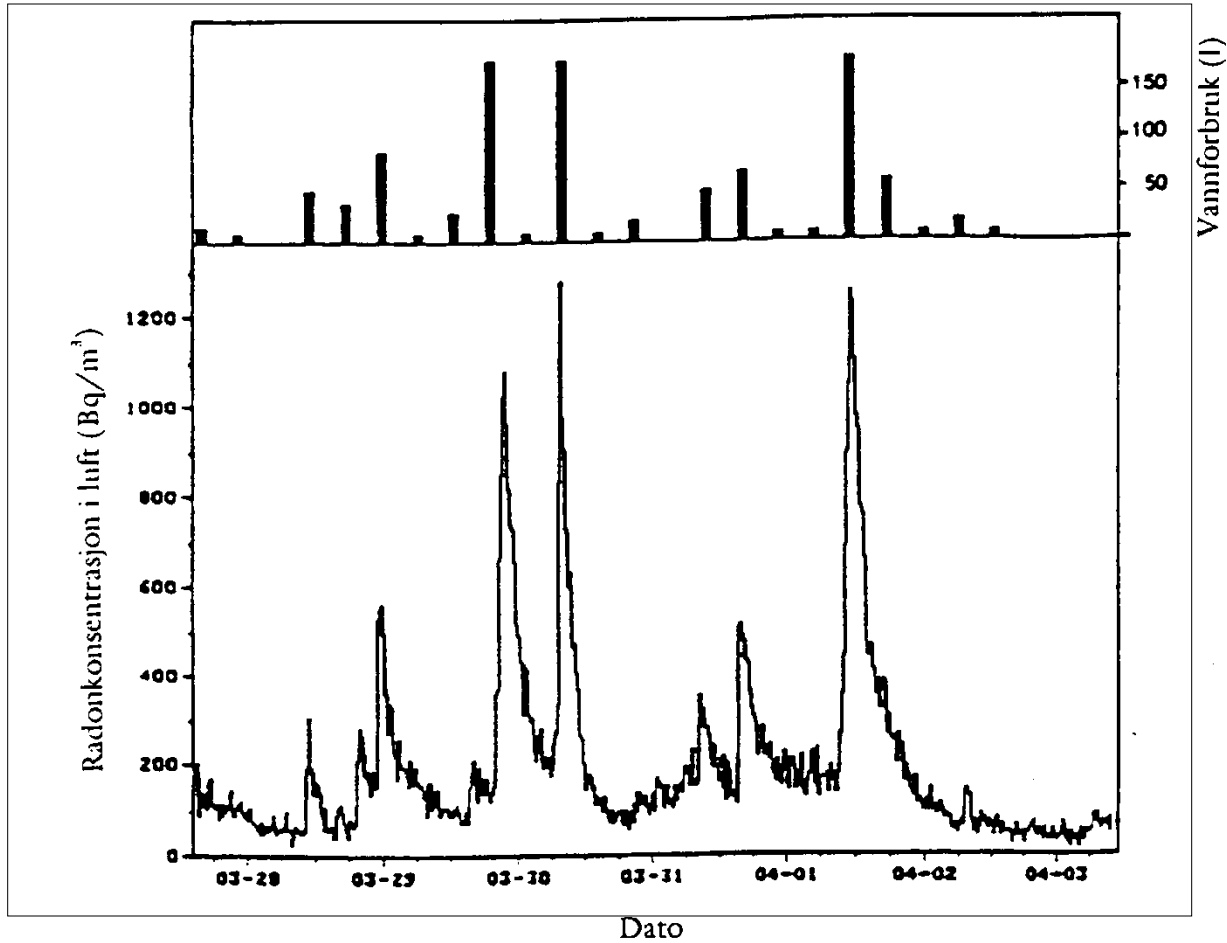
Radonkilde - Husholdningsvann

- Særlig vann fra borebrønner i fast fjell kan i enkelte tilfeller gi et betydelig bidrag til radonkonsentrasjonen i inneluft. Hovedproblem: Uranrike granitter
- Høye radonkonsentrasjoner i 15 % av norske borebrønner.
- Tommelfingerregel: 1000 Bq/l radon i vann gir radonøkning i inneluft på 100 Bq/m³.
- Først og fremst bidraget til radon i inneluft som gir betydelig stråledose.
- Anbefalt tiltaksnivå for radon i vann i en enkelthusholdning er 500 Bq/l.
- Drikkevannsforskriften (forsyner minst 50 personer eller 20 husstander): 100 Bq/l.

Radonkilde - Husholdningsvann

(Strand & Lind, 1992)

Radon

Uran sender ut stråling og omdannes til nytt grunnstoff.

Isotopene uran til radium: Faste stoffer, lang levetid.

Radon: Gass, kort levetid.

- Radon dannes og henfaller kontinuerlig i jordskorpen

Radondøtrene: Faste stoffer, kort levetid.

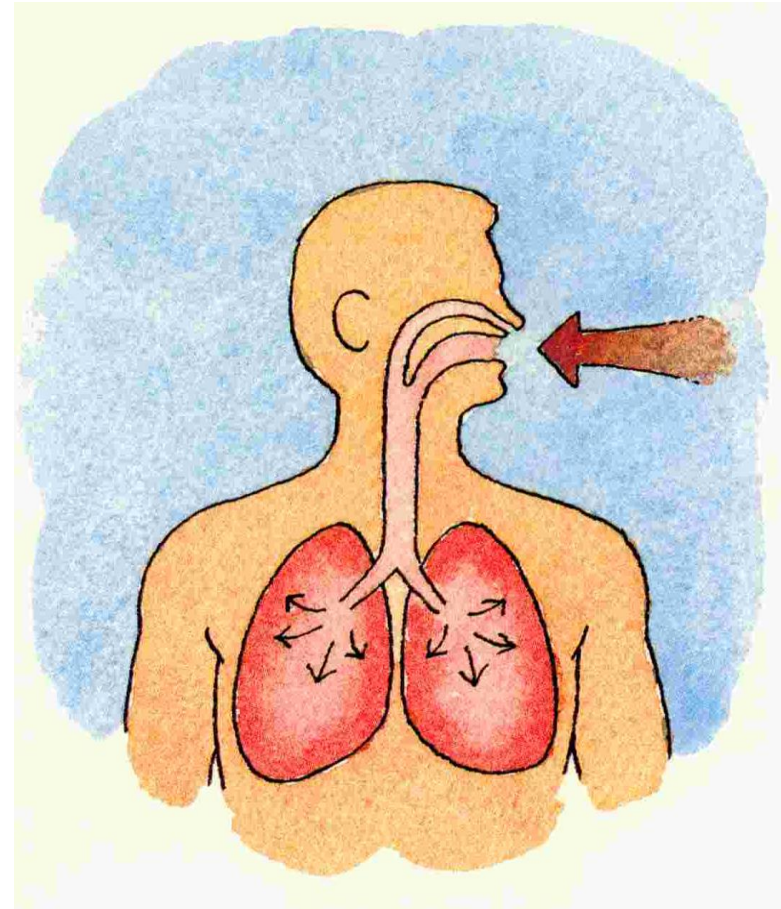
- Ved innånding vil radondøtrene kunne feste seg i lungene

Isotop	$t_{1/2}$
Uran-238	4,47 milliarder år
↓ α	
Thorium-234	24,1 dager
↓ β	
Protactinium-234	1,17 min
↓ β	
Uran-234	245 000 år
↓ α	
Thorium-230	77 000 år
↓ α	
Radium-226	1600 år
↓ α	
Radon-222	3,82 dager
↓ α	
Polonium-218	3,05 min
↓ α	
Bly-214	26,8 min
↓ β	
Vismut-214	19,8 min
↓ β	
Polonium-214	0,164 millisekund
↓ α	
Bly-210	22,3 år
↓ β	
Vismut-210	5,01 dager
↓ β	
Polonium-210	138,4 dager
↓ α	
Bly-206	Stabil

Skader ved alfapartikkelstråling

- Inhalasjon fører til bestråling av luftveiene med alfapartikler.
- Alfapartikler - stoppes raskt i vev/ deponerer mye energi.
- Stor skade i cellen(e) som treffes.

Studier av radon og lungekreft

- Årsak til lungekreft blant gruvearbeidere.
- Tre større fellesstudier (2005-2006) viste en lineær sammenheng mellom radoneksponering og lungekreftrisiko, også ved lave nivåer dvs. i den allmenne befolkningen.
  - fellesstudiene korrigerer for bl.a. røykevaner.
  - de tre fellesstudiene samsvarer godt.
- Gruvedata og fellesstudier gir et overveldende vitenskapelig materiale for at radoneksponering gir økt risiko for lungekreft.

Radon og røyking: Fellesstudiene viser at

- Den relative økning i lungekreftisiko fra en gitt radoneksponering er like stor for en røyker og en ikke-røyker.
- Absolutt radonrisiko er høyere for røykere enn for ikke-røykere.
- Majoriteten av lungekrefttilfeller som induseres av radon er forårsaket av en synergieffekt av røyking i kombinasjon med radoneksponering.

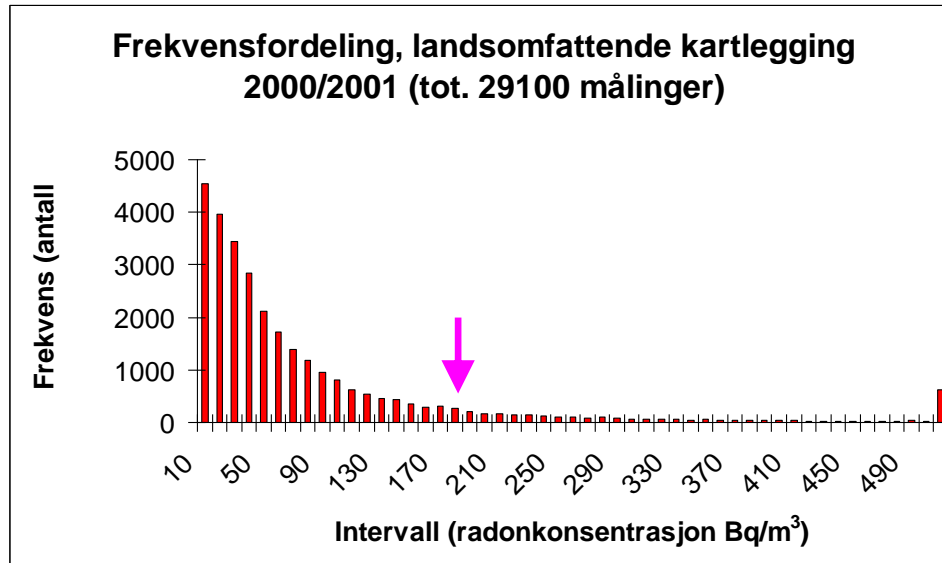
Lungekreftisiko før 75 års alder, 25 års eksponering

Radonkonsentrasjon i boligen (Bq/m ³)	0	100	800
Ikke- røykere (life-long non-smokers)	4/1000	5/1000	10/1000
Røykere (cigarette smokers)	100/1000	120/1000	220/1000

Kilde: Darby S, Hill D, Auvinen A, et al: Radon in homes and risk of lung cancer: Collaborative analysis of individual data from 13 European case-control studies. BMJ 330:223, 2005

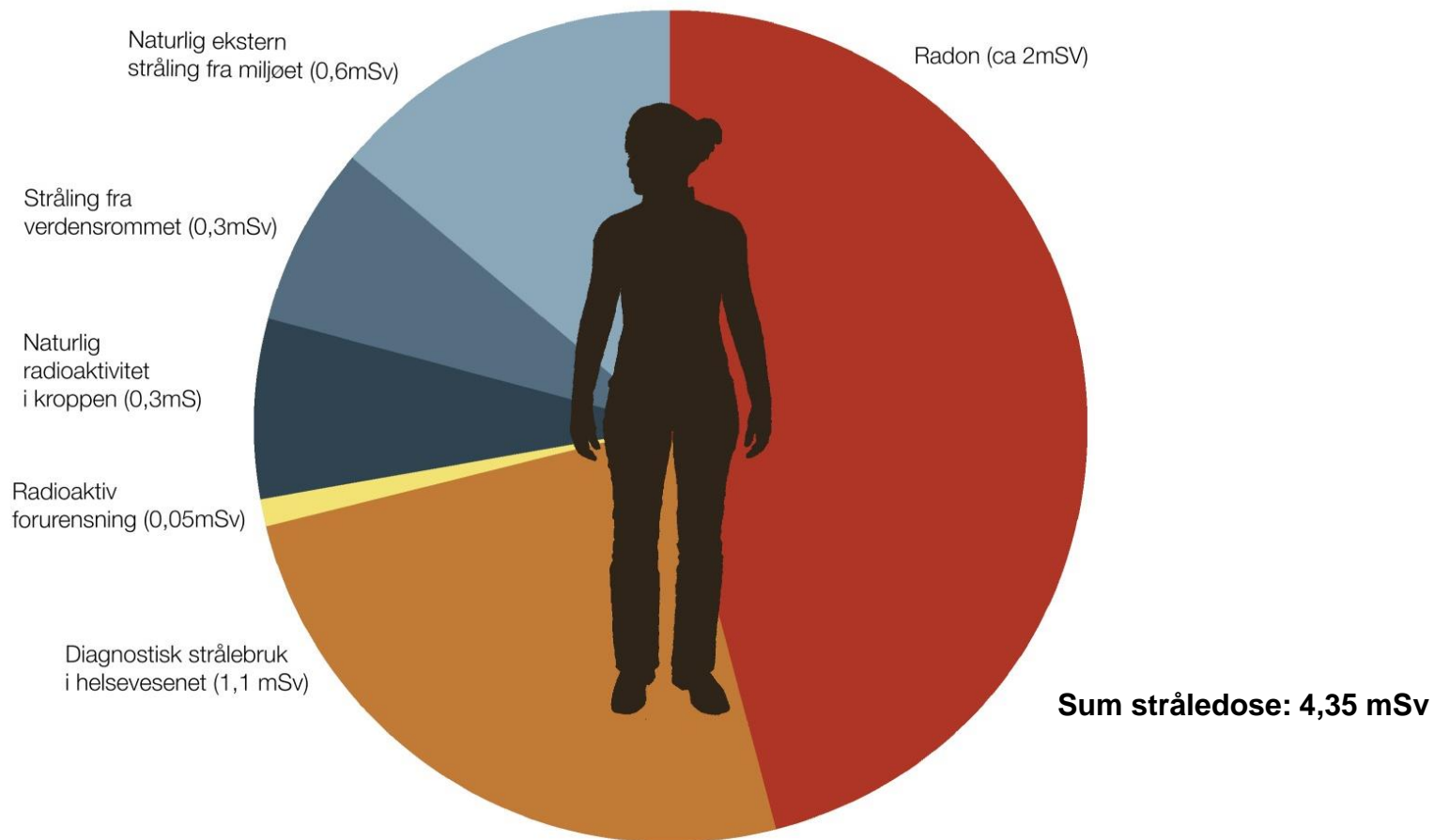
Radonrisiko i Norge

- For å redusere antallet krefttilfeller fra radon vesentlig, må alle radonnivåer senkes; ikke bare de "høye nivåene".
- Dette gjelder alle kategorier bygninger og lokaler (arbeidsplasser, skoler, barnehager).

Stråledoser til "Ola og Kari"

Nasjonalt radonstrategi

- Regjeringens radonstrategi ble lagt frem 1. juli 2009.
- Basert på rapport fra Arbeidsgruppen for samordnet innsats mot radon (2007-2008).
- **Todelt mål:**
  - **Alle bygninger i Norge under gitte grenseverdier for radon.**
  - **Radonkonsentrasjonene så lave som praktisk mulig.**
- Inndelt i delstrategier med egne målsetninger og tiltak for ulike deler av radonarbeidet.

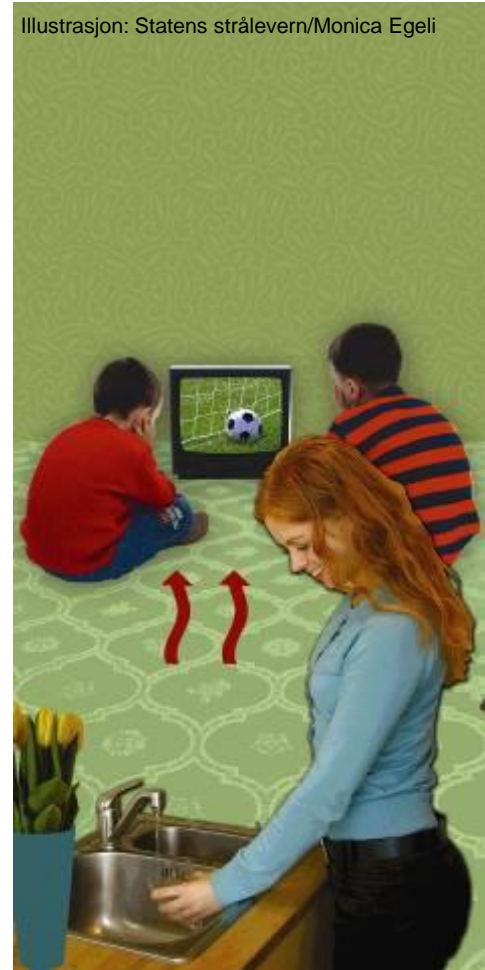

Implementering av radonstrategien

Strategien inndelt i delstrategier, hver med egne mål og forslag til tiltak:

- Radon i arealplanlegging
- Radon i forbindelse med oppføring av nye bygninger
- Radon i eksisterende boliger
- Lokalsamfunn i Norge med særdeles alvorlige radonproblemer
- Radon i bygninger og lokaler der allmennheten har adgang
- Radon i arbeidslokaler

Illustrasjon: Statens strålevern/Monica Egeli

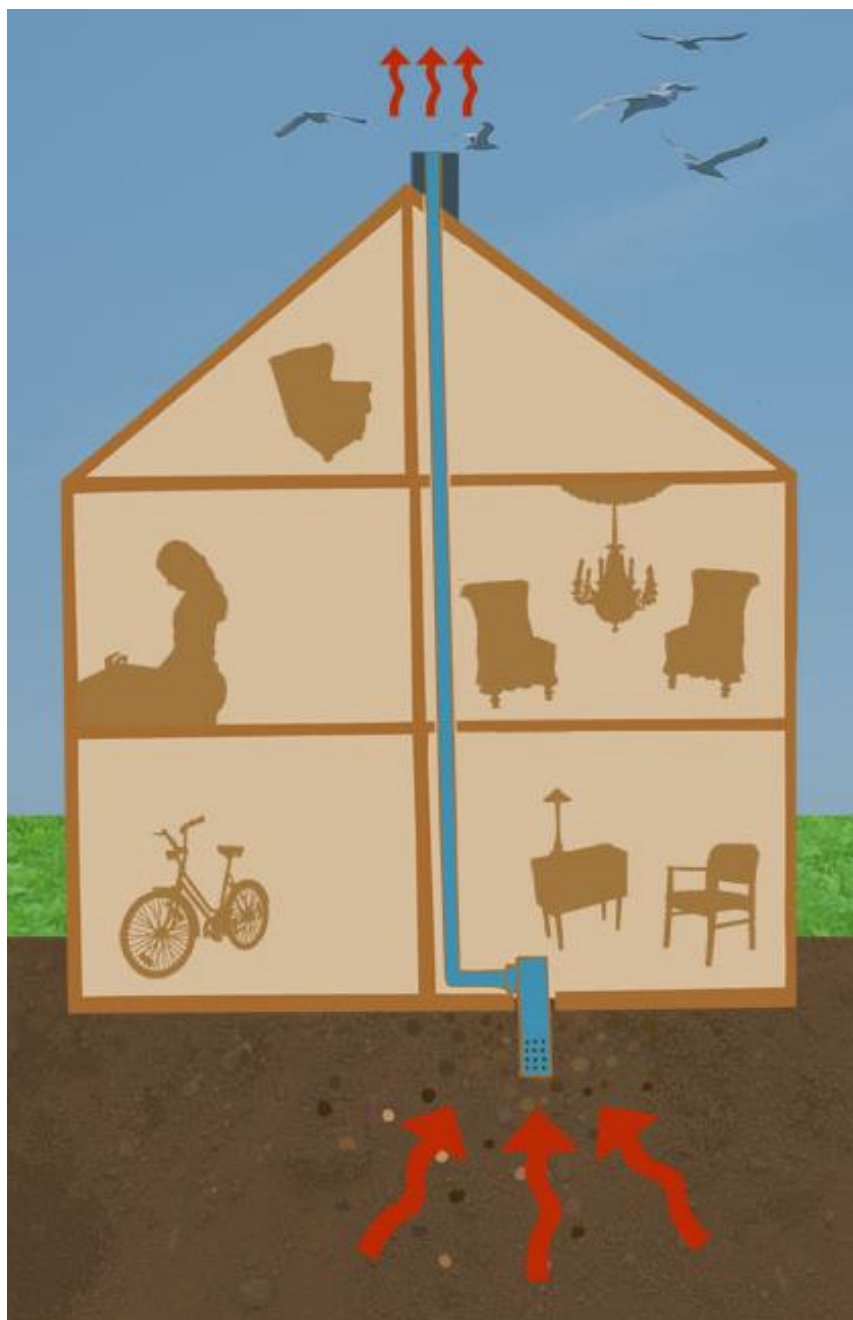
Strålevernets anbefalinger for radon

Alle bygninger bør ha så lave radonverdier som mulig og innenfor anbefalte grenseverdier:

- Tiltaksgrense på 100 Bq/m³
- Så lave som mulig – tiltak kan også være aktuelt under tiltaksgrensen
- Maksimumsgrensverdi på 200 Bq/m³

<http://www.nrpa.no/fakta/89990/anbefalte-grenseverdier-for-radon>

Tiltak	Typisk reduksjon av radonnivå (%)
Radonsug	70 - 95
Radonbrønn	75 - 95
Balansert ventilasjon	20 - 50
Annen mekanisk ventilasjon	0 - 50
Enkle ventilasjonstiltak	0 - 50
Tetting	10 - 50

KILDE: ARVELA Hannu, REISBACKA Heikki. Radonsanering av bostäder. STUKA237. Helsingfors 2009, 132 + bilagor 4 s.

Regelverk

- Nybygg: Forskriftsfestede grenseverdier og krav om forebyggende tiltak (TEK10, DIBK)
- Skoler, barnehager og utleieboliger: Forskriftsfestede grenseverdier (Strålevernforskriften, Strålevernet)
- Kjøp/salg av bolig: Vesentlige opplysninger om boligen må oppgis. Kunnskap om radon er vesentlig kunnskap. (Avhendingslova)
- Arealplanlegging: Bestemmelser om risiko- og sårbarhetsanalyse (ROS) og hensynssoner (plan- og bygningsloven).
- Arbeidsplasser: Generelle krav til arbeidsmiljø (Arbeidsmiljøloven, Arbeidstilsynet)

Arbeidstilsynet

- Arbeidsmiljøloven § 4-1 setter generelle krav til arbeidsmiljøet og arbeidsgiver har plikt til å kartlegge, risikovurdere, utarbeide planer og iverksette tiltak for å sikre at lovens krav overholdes.
- Det er Arbeidstilsynet sentralt og regionalt som fører tilsyn med at bestemmelsene i loven etterleves.

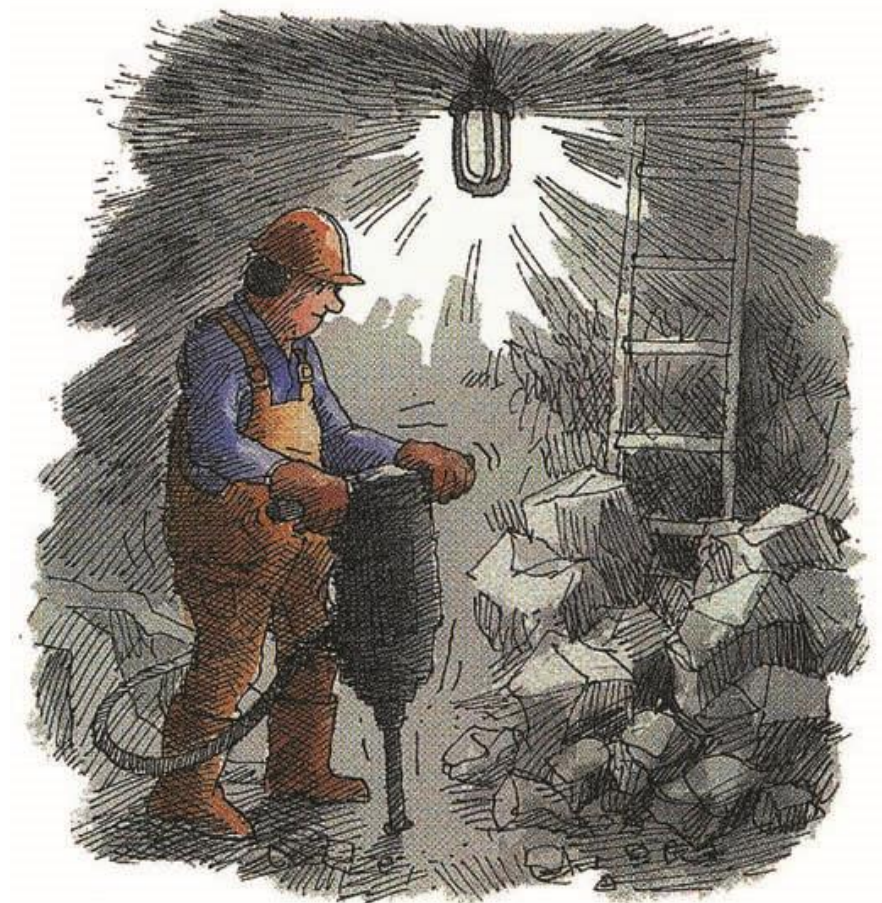
«For å vurdere om arbeidsmiljøet er fullt forsvarlig kan arbeidsgiver benytte anbefalte radonnivåer for bygninger gitt av Statens strålevern»

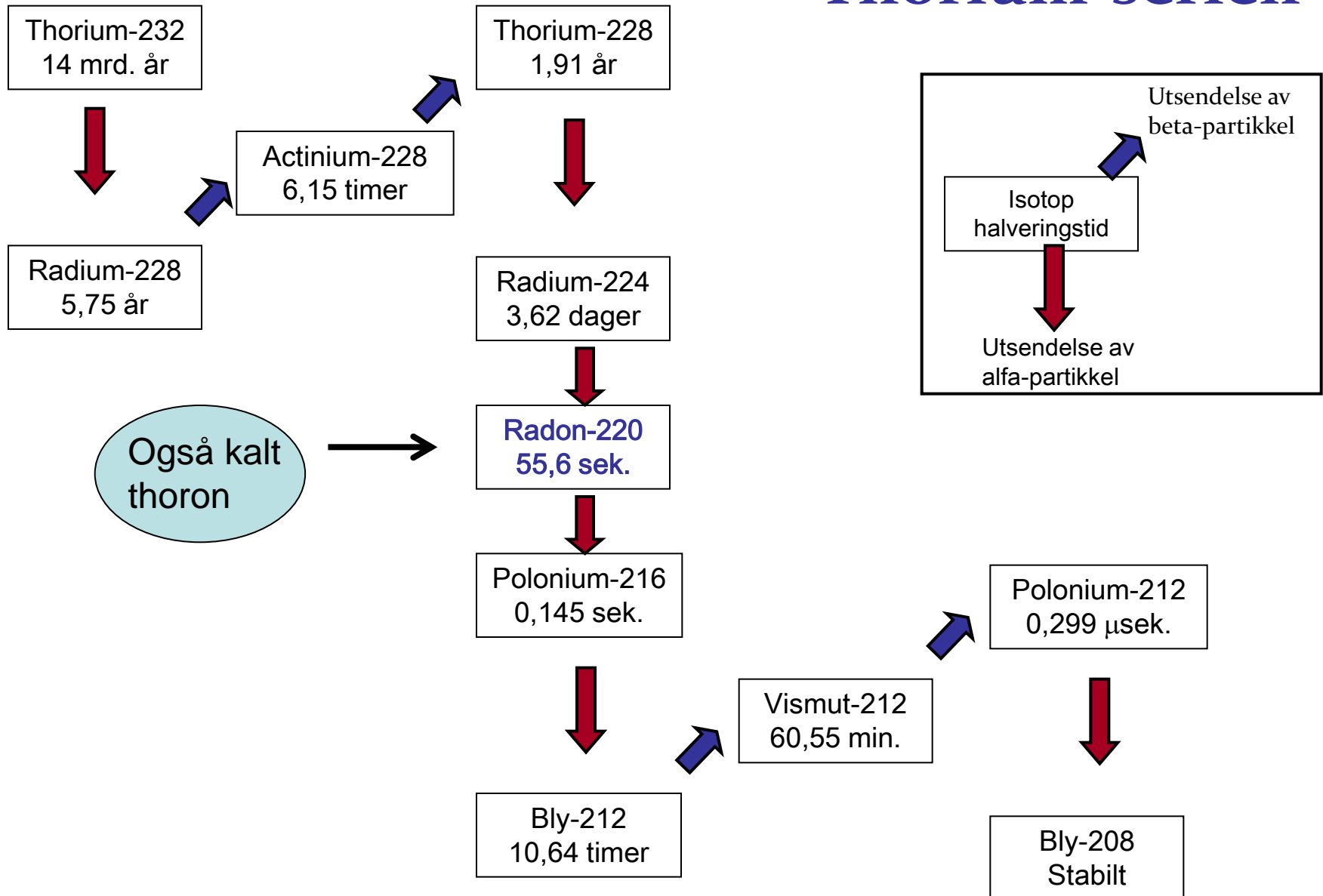
Radon på arbeidsplasser under jord og i bergrom

Radonkonsentrasjoner på mellom 10 000 og 100 000 Bq/m³ er ikke uvanlig i innestengte luftvolumer under bakken,

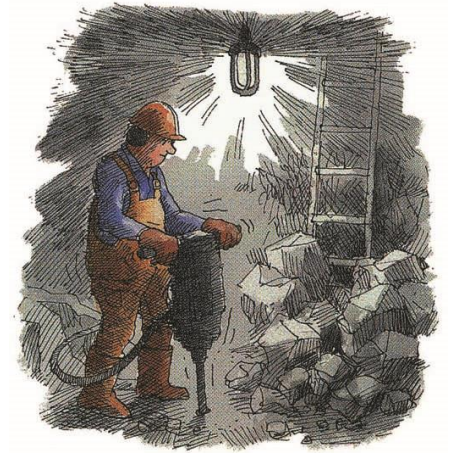
Kan i enkelte tilfeller være over 1 million Bq/m³ .

Thorium-serien

Radon på arbeidsplasser under jord og i bergrom

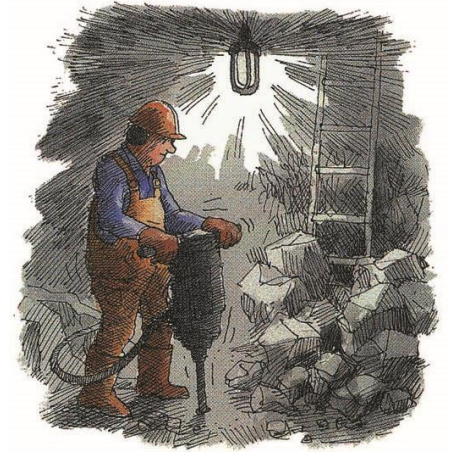
Det er ikke tilstrekkelig å se på radium eller thoriumkonsentrasjonen. Andre forhold er av avgjørende betydning:

- Hvor stor andel av radon/thoron som frigjøres og dermed gjøres tilgjengelig for transport
- Grunnens permeabilitet
- Ventilasjons- og trykkforhold som vil kunne øke innstrømningen av radonholdig luft i arbeidslokalene

Radon på arbeidsplasser under jord og i bergrom

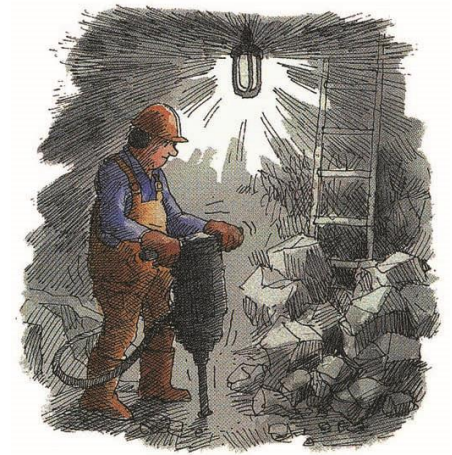
Grunnvann som har vært i kontakt med særlig radiumholdige mineraler og bergarter kan inneholde høye konsentrasjoner av radon som lett kan avgis til luft.

I slike tilfeller kan inntrengning av grunnvann være en vesentlig årsak til forhøyede radonkonsentrasjoner i arbeidsatmosfæren.

Det kan også forårsake betydelige periodiske svingninger i radonkonsentrasjon, f.eks. som følge av vår- og høstflom.

Radon på arbeidsplasser under jord og i bergrom

Valg av tiltaksløsning må tilpasses forholdene i hvert enkelt tilfelle. En eller fler av følgende metoder kan benyttes:

- Tetting av sprekker og porøse flater
- Bortledning av grunnvann
- Bedre ventilasjon
- Endring av trykkforhold (Overtrykksventilasjon)
- Bruk av støvmaske/åndedrettsvern
- Redusert oppholdstid

Tilkjøerte masser

Fyllmasser under bygningen kan ha stor betydning.

- Statens strålevern gir anbefalinger for uran/radiumkonsentrasjon i tilkjørte masser som skal benyttes under bygg.
- Norges geologiske undersøkelse (NGU) og Strålevernet samarbeider om å utrede/utvikle en standardisert målemetodikk for dokumentasjon og klassifisering pukk

Tilkjøpte masser

Fra veiledningstekst til TEK 10 § 13-5 Radon:

Tilkjørt masse som skal benyttes under eller rundt konstruksjonen, bør ha dokumentert lav radonavgivelse og **vesentlig lavere** enn den tidligere anbefalte grensen på 300 Bq/kg. Dette er spesielt viktig der tilkjørt masse legges over radonsperren.

Radiumkonsentrasjon

Alunskifer - kilde til radioaktivt avfall og radioaktiv forurensning

Alunskifer har tidligere vært deponert i naturen uten tillatelser. Foto: Statens strålevern.

- For naturlig radioaktive stoffer er grenseverdien for hva som regnes som radioaktivt avfall 1 Bq/g
- Krav til håndtering
- Krav til deponering

Identifisering og deponering av syredannende bergarter

Pågående arbeid med å utarbeide veiledere:

- Identifisering av syredannende bergarter
- Deponering av syredannende bergarter.

Prosjektene ledes av Miljødirektoratet.

Kart og data

- Alunskiferkart
- Urankart
- Berggrunnskart
- Nasjonalt aktsomhetskart
(kommer snart)

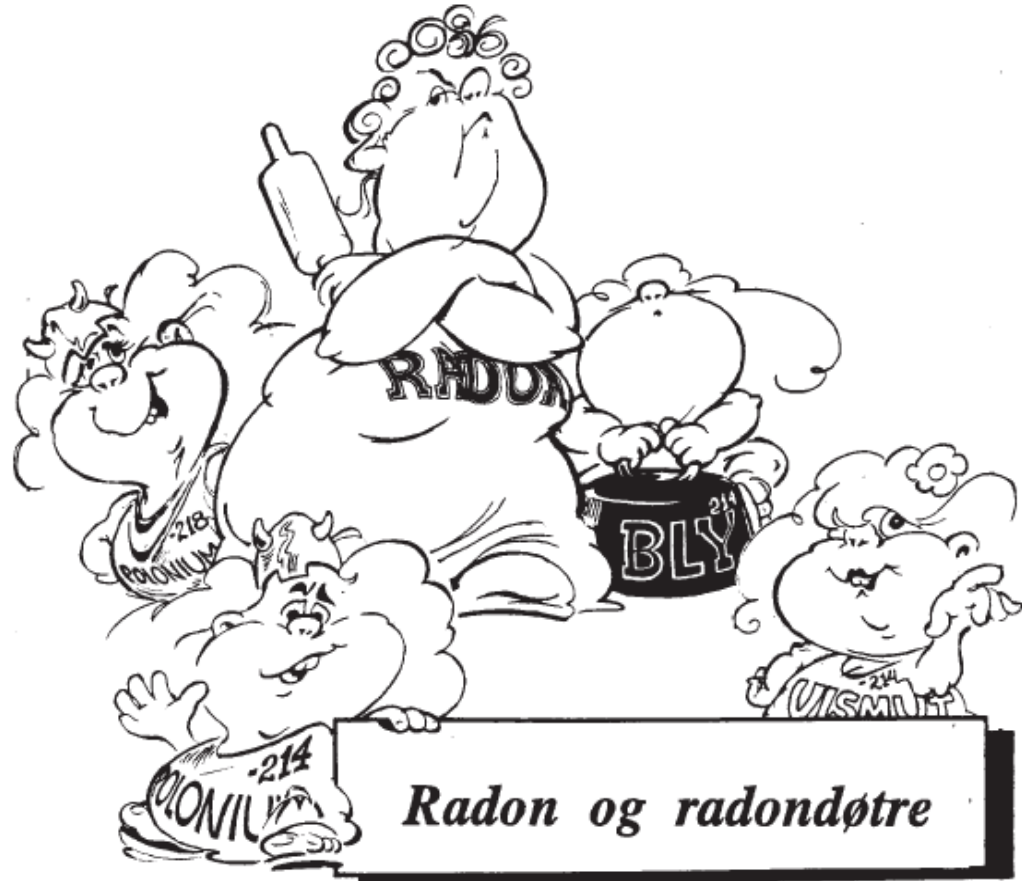

De fleste kart kan finnes på www.ngu.no.

Egen temaside om Radon, kart og data på www.nrpa.no

Pass opp!

Illustrasjon fra heftet "Vår strålende verden", E.K.Henriksen og T. Henriksen, Fysisk Institutt, UiO

Forekomst av uran/radium og thorium i norske bergarter

Bergartstype	^{226}Ra (Bq/kg)	^{232}Th (Bq/kg)
Granitt, normal	20 – 130	20 – 80
Granitt, uranrik	100 – 500	40 – 350
Gneis	25 – 130	20 – 80
Dioritt, gabbro	1 – 30	2 – 40
Sandstein, kvartsitt	5 – 60	5 – 40
Kalkstein, dolomitt	2 – 30	0.5 – 10
Skifer	10 – 150	10 – 60
Alunskifer	100 – 5000	10 – 40
Rødberg (Fen)	20 – 110	300 – 10000
Rauhaugite (Fen)	40 – 300	200 – 5000

